

DURKHEIM'İN TOPLUMSAL DAYANIŞMA TEORİSİ İLE GÜNÜMÜZ SOSYAL İNOVASYON GİRİŞİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TOPLULUK DESTEKLİ TARIMSAL KOOPERATİFLER ÖRNEĞİ

Yunus KÖLEOĞLU¹ - Ali SEYYAR² - Mehmet AYSOY³

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7014-5588

²ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8103-0954

³ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1030-2777

Öz

Bu makale, liberal ekonomi sistemlerinin egemen olduğu modern toplumlarda sosyal düzenin korunması için yeni açılımlarıyla toplumsal dayanışmanın anlamı ve rolü konusunu Emile Durkheim'in toplumsal dayanışma teorisi ekseninde tartışmaya açmaktadır. Son yıllarda toplumsal dayanışma ile ilgili sosyolojik görüş ve sosyal politika bağlamındaki somut öneriler, kapitalist/liberal düzene karşı dayanışma kültürünü esas alan alternatif ekonomi modelleri ile eşzamanlı olarak yapılmaktadır. Örneğin, Avrupa'da kendileri için giderek daha çok yeni sektörler bulan ve kooperatif mantığı ile işletilen girişim biçimlerinin sayısı artmaktadır. Bunların başında tarımda bir sosyal inovasyon türü olan dayanışmacı zirai işletmeler gelmektedir. Toplumsal dayanışmanın bir değer olduğunu keşfeden bu tür organizeli sosyal inovasyonlar, dayanışma kültürünü yok eden kapitalist/liberal sisteme alternatif olma özelliğini yansıtmaktadır. Bu makalenin amacı, dayanışma normlarının giderek aşındığı veya unutulduğu bir süreçte modern toplumların, geleneksel kapitalist üretim sistemlerine bir reaksiyon olarak sosyal inovasyon ruhuna uygun dayanışma temelli alternatif ekonomik modelleri başarılı bir şekilde ortaya koyabildiğini göstermektir. Bu doğrultuda bu makalede ilgili literatüre başvurularak "Topluluk Destekli Tarım" (Community Supported Agriculture) alanında faaliyet gösteren dayanışmalı tarımsal kooperatiflerin özellikleri tanımlanacaktır. Sonuç itibarıyla Durkheim'a göre kapitalist-liberal bir sistemde bile toplumsal dayanışmanın kolektif hareketler yoluyla ortaya çıkabileceği tezi doğrulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emile Durkheim, Toplum, Toplumsal Dayanışma, Sosyal İnovasyon, Topluluk Destekli Tarım.

Atf için:

Köleoğlu, Y., Seyyar, A. ve Aysay, M. (2022). Durkheim'in toplumsal dayanışma teorisi ile günümüz sosyal inovasyon girişimleri arasındaki ilişki: Topluluk destekli tarımsal kooperatifler örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 11(30), 175-195.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul / Türkiye, E-posta: yunuskoleoglu@gmail.com

² Prof. Dr., Bağımsız Araştırmacı, Sakarya / Türkiye, E-posta: aa.seyyar@gmail.com

³ Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara / Türkiye, E-posta: maysoy@ybu.edu.tr.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DURKHEIM'S THEORY OF SOCIAL SOLIDARITY AND TODAY'S SOCIAL INNOVATION INITIATIVES: THE EXAMPLE OF COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURAL COOPERATIVES

Abstract

This article discusses the meaning and role of social solidarity with its new implications for the maintenance of social order in modern societies dominated by liberal economic systems according to Emile Durkheim's theory of social solidarity. In recent years, sociological views on social solidarity and concrete suggestions in the context of social policy have been made simultaneously with alternative economic models based on the culture of solidarity against the capitalist/liberal order. For example, there is an increasing number of entrepreneurial forms in Europe that find more and more new sectors for themselves and are operated with a cooperative mentality. At the forefront of these is solidaristic agricultural enterprises, which is a type of social innovation in agriculture. Such organized social innovations, which discover that social solidarity is a value, reflect the feature of being an alternative to the capitalist/liberal system that destroys the culture of solidarity. The aim of this article is to show that in a process where the norms of solidarity are gradually eroded or forgotten, modern societies can successfully put forward alternative economic models based on solidarity in accordance with the spirit of social innovation as a reaction to traditional capitalist production systems. Accordingly, in this article the characteristics of cooperative agricultural cooperatives operating in the field of "Community Supported Agriculture" will be introduced by referring to the relevant literature. As a result, Durkheim's thesis that social solidarity can emerge through collective movements even in a capitalist-liberal system has been confirmed.

Keywords: *Emile Durkheim, Society, Solidarity, Social Innovation, Community Supported Agriculture.*

GİRİŞ

Hukuku üstün tutan hemen bütün demokratik ülkeler, farklı sosyo-ekonomik sistemler benimsemiş olsa dahi sosyal düzenin sağlıklı işlevselliği açısından belirli derecede toplumsal dayanışmanın sürdürülebilirliğine önem vermekte ve bu yönde teşvikte bulunmaktadır. Bu anlamda son yıllarda bilim dünyasında toplumsal dayanışma ile ilgili artan oranda sosyolojik çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş bazı toplumlarda yaşayan sosyal duyarlı bireyler, kapitalist/liberal düzene karşı örgütlü bir şekilde toplumsal dayanışma hareketlerine katılarak, alternatif ekonomik modeller geliştirmektedir (Altvater ve Sekler, 2006). Bu bağlamda birçok Avrupa ülkesinde değişik sektörlerde dernek veya kooperatif statüsünde artan sayıda kurulan ticari/iktisadi teşebbüsler meydana gelmektedir (Klemisch/Boddenberg, 2012).

Bu tür örgütlü ve organizeli sosyal inovasyonlar, bir değer olarak toplumsal dayanışma kültürünü, belki de ahlaki erozyonun yaşandığı kapitalist/liberal sisteme alternatif olsun diye değişik sektörlerde yaşatabilmektedir (Baumann, 2000, s.41). Bunların başında tarım sektöründe bir sosyal inovasyon türü olarak ortaya çıkan toplumsal dayanışmayı esas alan zirai işletmeler gelmektedir (Kraiß ve van Elsen, 2008). Bu zirai girişimcilik modelleri, genelde kolektif bilinç eşliğinde kooperatif türünde işletildiklerinden dolayı pozitivist okulun kurucularından kabul edilen Yahudi asıllı Fransız Emile Durkheim'in (1858-1917) iş bölümüne dayanan toplumsal dayanışma teorisinin bir nevi modern versiyonu şeklinde de değerlendirilmektedir. İş bölümü, tarihsel boyutuyla yeni bir olgu olmadığı halde, Avrupa toplumları, iş bölümünün temel ilkelerinden ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, belki de daha somut bir açılımla ancak 20. yüzyılın başlarında haberdar olmuştur. Bugün iş bölümünün sosyal düzenin bir temeli olduğu ve giderek daha fazla önemli hale geldiği kabul edilmektedir.

Elbette Adam Smith (1723-1790), Karl Marx (1813-1883) veya Max Weber (1864-1920) gibi diğer büyük İngiliz ve Alman düşünürler de çalışma hayatı ve iş bölümü ile ilgili bilimsel çalışmalarda bulunmuştur. Ancak bu makalenin konu başlığı ve sınırlığı göz önüne alındığında, burada bilim insanlarının konuyla ilgili görüşlerinin kıyaslamasına gidilmeyecektir. Bununla birlikte bu makalede ilk önce bir sosyolojik kategori niteliği taşıyan toplumsal dayanışma kavramına bir açıklık kazandırılacaktır. Bu doğrultuda sosyal düzen ile toplumsal dayanışma arasındaki bağın önemine binaen bulgular ortaya konulacaktır. Bazı bilim insanları, modern toplumlarda toplumsal dayanışma geleneğinin artık var olmadığını iddia etmektedir. Bu görüşe pek itibar etmeyen bu makalenin genel amacı ise modern toplumlarda her şeye rağmen ortaya çıkan yeni toplumsal dayanışma biçimlerinin sosyal düzenin ve ulusal birliğin oluşumunda ve korunmasında halen önemli bir rol aldığını göstermektir. Buna örnek olarak da bu makalede Almanya'da sosyal inovasyon uy-

gulamalarının başında gelen “Topluluk Destekli Tarım” (Community Supported Agriculture) konsepti ile faaliyet gösteren dayanışmalı tarımsal işletmeler gösterilecek ve toplumsal dayanışma ekseninde değerlendirilecektir. Ayrıca Durkheim’ın toplumsal dayanışma teorisi ile sosyal inovasyon girişimleri arasındaki ilişki incelenecektir.

1. Bir Sosyolojik Kategori Olarak Toplumsal Dayanışma Kavramı

Toplumsal dayanışma (Solidarity), toplum içinde yaşayan insanların aralarındaki yakınlaştırıcı bağları ve karşılıklı yardım veya iş birliği ile ilgili durumlarını gösteren olgun ve şahsiyetli bir oluşumdur. Toplumdaki her ferdin, topluma karşı yerine getirilmesi gerekli olan bir takım görev ve sosyal sorumlulukların bulunduğunu hissetmesidir (Seyyar, 2007).

Sosyolojik bir kategori olarak toplumsal dayanışma, sosyal düzeni anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Tanımlayıcı ve normatif bir boyutun birleşiminde ortaya çıkan toplumsal dayanışma kavramı, sosyolojik analizlerde her zaman sosyal değişim süreçleri bağlamında ele alınmaktadır. Sosyal hayatın hemen her alanında serbest piyasa hâkimiyetinin yarattığı rekabetçi ve bireyselci tutum ve davranış, normatif ahlâkî deneyimlerinin erozyonuna yol açmaktadır. Yine de kapitalist/liberal sistemlerin işlevsel mantığının ötesinde modern toplumlarda - farklı bir anlayış çerçevesinde de olsa - ortaya çıkan yeni dayanışma biçimlerinin şu veya bu şekilde devam ettiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla kriz içinde olduğu düşünülen toplumsal dayanışma kültürü, her şeye rağmen varlığını koruyabilmektedir.

Elbette ekonomik ve finansal krizlerin kesintisiz bir şekilde devam etmesi ile birlikte toplumsal barış ve huzur içinde yaşamının temel taşlarından kabul edilen dayanışma ruhu da sarsıntıya uğramaktadır. Ancak bu olumsuz gidişatın önüne geçmek adına siyasetçilerin söylemleri çoğu zaman sosyal açılımlı olmaktadır. Siyasetçiler, ister istemez toplumsal dayanışmanın önemine işaret ederek, güçlülerin/zenginlerin zayıflara/yoksullara yönelik sosyal koruma görevinde bulunmaları gerektiği yönde konuşmalar yapmaktadır. Alexandre Dumas’ın başyapıtı ‘Üç Silahşor’ adlı eserinde geçen “Birimiz Hepimiz, Hepimiz Birimiz İçin” sözü, tam da sosyo-ekonomik krizlerde bir reçete gibi takdim edilmektedir. Ne var ki böyle dönemlerde toplumsal dayanışmadan o kadar çok bahsedilmesine karşılık kavramın teorik altyapısı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Kavramsal berraklık yerine daha çok bir fikir karmaşıklığı egemendir (Luhman, 1984, s.80).

Kavramın analitik açıklığının tam belirlenememiş olması bir yana toplumların sosyal değişim sürecinde gerçeğe veya zanna dayanan toplumsal dayanışma kültüründen de uzaklaştırıldığı iddia edilmektedir (Tönnies, 2005). Toplumsal dayanışma eğiliminin elastikiyetine ve değişimine dair sosyolojik tartışmalar da bu minval üzere devam etmektedir. Örneğin Elias (1997), toplumsal normların dayanışmaya dayalı değişim sürecinde meydana gelen iş

bölümü ve toplumun işlevsel farklılaşma özelliklerini süreç sosyolojisi açısından değerlendirmiştir.

Sosyolojinin ahlaki ve siyasi düşünce dünyasında toplumsal dayanışma, insan varoluşunun en genç ve aynı zamanda en karmaşık kategorilerinden biridir (Bayertz, 1998, s.11). Toplumsal dayanışmanın anlam ufku, amir hükümünde bir sosyal davranış rol kalıbından antropolojik açıdan ispatlanabilir insani bağlılık statüsüne kadar uzanmaktadır. Toplumsal dayanışma kavramı, refah devletinin sosyal entegrasyon amaçlı bir sosyal politika tedbir programı olarak algılanabileceği gibi birlikte yaşamın düzen mekanizmaları bağlamındaki toplum kuramları ile ilgili sorulara bir paradigmatik cevap şeklinde de değerlendirilmektedir (Göbel ve Pankoke, 1998, s.463).

Toplumsal dayanışma kavramının etimolojik kökeni, sosyal bilimlerde tamamen tartışmasız değildir. Ancak kavrama Batı dünyasına ait dilin tarihsel kökleri açısından bakıldığında toplumsal dayanışmanın öncelikle yasal bir bağlamda ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre, dayanışma kavramı aslen, "obligatio in solidum" ifadesinin toplum üyelerinin karşılıklı sorumluluğu için ortak bir dayanışma olarak kodlandığı Roma hukukundan gelmektedir (Metz, 1998, s.172.). 19. yüzyılın ilk yarısında toplumsal dayanışma kavramı, Fransız Devrimi'nin etkisiyle daha çok devrimci kategori kapsamına giren "fraternité" kavramı açısından yorumlanmıştır (Schmelter, 1991, s.9), Bu süreçte özellikle Fransız sosyal teorisyen Pierre Leroux'un görüşleri nedeniyle toplumsal dayanışma, kavram açısından anlam değişikliğine uğramıştır (Fiegle, 2002, s.89). Leroux, artık toplumsal dayanışmayı yasal anlamda bir hukuki talep veya hak ekeninde görmekten çok toplum içindeki insanların alturist (özgecil) bir duygunun dış yansımaları ve antropolojisi anlamında sosyal sorumluluk çerçevesinde incelemiştir (Wildt, 1998, s.206; Zürchner, 1998, s.56).

Bugün dayanışma içinde hareket etmek, örneğin Rusya'nın Ukrayna'ya işgal hadisesinde görüldüğü gibi (iç) savaşa bağlı göç hareketleri ve doğal afetlerde mağdurların yaşadığı çaresizlik gibi durumlarda toplumsal olarak yüksek düzeyde yardımlaşma duygusu ve gönüllülük esasına dayanan bağış yapma isteği ortaya çıkmaktadır. Ancak toplumsal dayanışma kavramı, özellikle ülke içinde meydana gelen sosyal bunalımlar ve krizler bağlamında sosyolojik açıdan nasıl sınıflandırılmalıdır?

Koch-Arzberger ve Hondrich (1992, s.13), Leroux'un yaklaşımını dikkate alarak, toplumsal dayanışmayı, "(sosyo-ekonomik) farklılıklara ve eşitsizliğe rağmen bağlılık" olarak tanımlamaktadır. Konuya rasyonel ve normatif sosyal teori bağlamında ele alan Seyyar (2007), buna benzer bir şekilde toplumsal dayanışma (içtimaî tesanüt) kavramını, farklı sosyal kesimlerden gelen fertlerin kendi aralarında kurdukları sosyal ilişki sayesinde oluşan karşılıklı yardımlaşmaların, iş birliklerinin ve müşterek faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan bir sosyal bağlılık duygusu olarak tanımlamaktadır.

Fertler arasında kişisel farklılıklara rağmen ortaya çıkan toplumsal dayanışma, çoklu anlam dünyasında hem eşitliğe, hem de çeşitliliğe dayalı bir bütünün sürdürülmesi arasında hareket eden esnek bir kavramdır. Böylece toplumsal dayanışma kavramı, sözde taban tabana zıt iki unsuru/olguyu ahenkli bir yaklaşımla bir araya getirebilmekte ve birleştirebilmektedir: Kişi, hem eş dosta karşı muhabbet ve kişisel sempati duygularından doğan yardım etme bilincine sahip olmakta, hem de kişisel tanışıklık içinde olmayan yardıma muhtaç yabancılara da destek verme ihtiyacı duymaktadır (Preuss, 1998, s.402; Zoll, 2000, s. 12).

2. Durkheim'in İş Bölümü, Toplum ve Toplumsal Dayanışma Anlayışı

Toplumsal dayanışma kavramının analitik ve ampirik olarak katı ve değişmez bir kategori şeklinde belirlenebilmesinden ziyade her zaman sosyal değişim süreçleri bağlamında araştırılması gerekmektedir. Emile Durkheim, bu bağlamda toplumsal dayanışmanın türleri noktasında detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Toplumsal dayanışma normlarındaki değişim süreçlerini sosyolojik bir bakış açısından ele alan Durkheim'in sosyal düzene dair iktisadi-rasyonalist fikirleri, netice olarak iş bölümü araştırmalarının merkeze yerleşmesine sebep olmuştur (Dallinger, 2009, s.47).

Durkheim, sosyolojinin bilim hâline gelmesinde önemli katkıları olan bir düşünürdür. Dönemine kadar hemen bütün filozoflar, insanların toplumu oluşturduğunu iddia etmiştir ama Durkheim, bu görüşün tam tersine toplumun insanları meydana getirdiğini savunmuştur. Durkheim, "Toplumsal İş-bölümü Üzerine: Yüksek Toplumların Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma" isimli 1893 tarihli eserinde bireylerden oluşan bir kitlenin tarihsel süreç içinde nasıl bir topluma dönüştüğünü, iş bölümünün dikey ve yatay olarak çeşitlendiği ve yaygınlaştığı bir dünyada dayanışma toplumunun kendisini nasıl koruyabildiğini, bir başka ifadeyle birlikte yaşamanın hangi konsensüs ile mümkün olabildiğini araştırmıştır. Dolayısıyla kitabın genel konusu da toplumların oluşum süreçlerine dairdir. Durkheim, doktora tezi de olan bu kitabında ekonomik bir iş bölümünden bahsetmekten çok toplumsal iş bölümünü esas almış ve bunu bütün bir toplum için kullanmıştır. Ancak daha sonra benzer bir bağlamda ekonomi hayata dair rol veya sosyal farklılaşmadan bahsetmiştir.

Durkheim'e göre toplumların oluşum nedeni, dayanışma olgusudur. Toplumda her şeyin, her kurumun bir fonksiyonu vardır, insanlar da toplum çarkının içinde sadece küçük bir mekanizmadır. Ona göre gerçek olan, toplumsal kurumların insanı insan yaptığıdır. Durkheim, sosyal bilincin kişilerin bilinçlerinin toplamından oluşmadığını düşünmüştür. Ona göre sosyal bilinç, ayrı bir nesnel gerçekliğe dayanmaktadır. Bu anlamda sosyolojinin konusu, sosyal olgulardır. Sosyal olgular, ferde indirgenerek açıklanamaz. Sosyal olguların sebebi, toplum odaklı başka sosyal olgulardır. Çünkü insanların bireysel arzu ve iradelerinden bağımsız olan sosyal olaylar, bireyin dışında olduğu

kadar onu etkileyen ve şekillendiren önemli unsurların başında gelmektedir. Dolayısıyla bireyler, bu etkinin altında kalarak, belirli oranda bu yönde düşünmeye mecbur kalmaktadır (Ergin, 1973, s.249).

Nitekim Durkheim'in 1897'de yayımlanan İntihar (Le Suicide) adlı eserinde bu görüşü yeniden ortaya koymuştur. Durkheim, psikolojiyi sosyolojiye irca etmeye (indirgemeye) çalışmış, ruhsal olayların tam açıklanmasının sosyoloji ile mümkün olacağını, her şeyin toplumun ve topluma ait şekil ve kurumların, bunlara hâkim olan kolektif bilincin bilinmesi zarureti ile izah edilebileceğini savunmuştur. Bir başka ifadeyle bireylerin içinde bulunduğu ruhsal durumlarını, psikolojik açıdan incelemek yetersizdir. Gerçek nedenlerin ortaya çıkarılabilmesi için, toplumlara egemen olan değişik sosyal şartların etkisini araştırmak ve bulmak gerekmektedir. Buna göre intiharların en önemli nedeni, özellikle modern toplumlarda görüldüğü üzere serbest piyasada rekabete dayanan iktisadi beklentilerin yüksek olması, işçilerin stresli çalışma ortamlarında bulunmaları, bireyler arası insani ilişkilerin zayıflaması, kısacası toplumsal dayanışma kültürünün ortadan kalkmasıdır (Seyyar, 2019a, 2019b).

Durkheim'in toplum modelinde toplumla güçlü ilişkileri olan insanlara da yer verilmiştir. Normatif boyutuyla toplumsal kurallara uymak durumunda olan birey, içinde yaşadığı toplumun özel şartlarına uygun bir biçimde belirli toplumsal dayanışma örnekleri göstermektedir (Kiss, 1977, s.46). Özellikle belirli bir grubun ortak amaçlar için bir araya gelmeleri durumunda bireysel çıkarların geri plâna itilmesi daha da kolaylaşmaktadır. Toplumsal dayanışmaya yönelik ilk hamleler, genelde böyle başlamaktadır. Bu bağlamda ekonomi alanında görülen dayanışma örnekleri de netice itibarıyla sosyal hayatın bir ürünüdür. Bu doğrultuda ekonomi ve toplumun birbiriyle sıkı ilişki içinde olan bir sosyal sistem olduğuna dair teori de ortaya çıkmıştır.

Durkheim, bu sosyal teoriden yola çıkarak, insanın toplumsal doğasını merkeze almıştır. Bu anlamda insanlar, bir sosyal varlıktır. İnsanlar, gruplar halinde yaşamakta ve bilinçleri başkalarıyla iletişim ve etkileşimleri ile şekillenmektedir. Bu nedenle bir insanın düşüncesi ve eylemine yönelik nedensel bir araştırma yapılacaksa araştırmanın konusu bireyden çok grup veya toplum olmalıdır. Ancak bu şekilde toplumsal dayanışmanın ilkeleri ortaya çıkartılabilmekte ve anlaşılabilir. Durkheim, bu temel varsayımlardan yola çıkarak, insan düşünce ve eylemlerini farklı boyutlardan ele almıştır. Özellikle başta ekonomi ve din olmak üzere sosyal grupların ve sosyal kurumların oluşumundaki unsurları değerlendirmiştir. Durkheim, geliştirdiği "sosyal ekonomi" çerçevesinde ekonomik sosyal antropolojinin daha da gelişmesi için, sistem odaklı bir yaklaşım sergilemiştir (Wilk, 1996, s.77-80).

Durkheim iş bölümünü, taksim edilmiş veya birbirinden ayrılmış, nitelik açısından birbirine benzeyen ve birbirine bağlı görevler (uzmanlıklar) şeklinde tanımlamıştır. Ancak iş bölümünün nedenleri, işlevlerinde aramak ye-

rine sosyal içeriğinde bulunmalıdır. Çünkü işlevleri ve olaylar arasındaki nedensel ilişki, bilimsel olarak doğrulanamaz. İş bölümü, artan nüfus, yoğunlaşan sosyal ilişki ağları, kentleşme ve sanayileşme ile artan oranda daha da belirgin hale gelmektedir. Ancak bu gelişme ile birlikte özellikle serbest piyasada rekabet ortamı da hız kazanacaktır. Buna karşı tek çare, sosyal düzeni koruyan girişimlerdir, bir başka deyişle sosyal iş bölümünün de tercih edildiği bir toplumsal yapının özendirilmesidir. Sosyal iş bölümü de aslında toplumsal dayanışmanın temelidir. Farklı toplumlarda görülen iş bölümünün gelişmişlik seviyesine göre ortaya çıkan toplumsal dayanışma türlerini incelemiş olan Durkheim, toplumları “mekanik” ve “organik” olmak üzere iki farklı dayanışma toplumu şeklinde tasnif etmiştir (Durkheim, 1992, s.236-237).

Durkheim'a göre insanların toplu halde birlikte yaşayabilmeleri, toplumsal iş bölümünün meydana gelmiş olması ile ancak mümkündür. Hemen bütün toplumlar, şu veya bu şekilde, er veya geç, bir iş bölümüne gitmek zorundadır. Bu iş bölümü, yaşlılar ve gençler veya cinsiyetler arasında olabileceği gibi bir topluluk ile başka bir topluluk (sınıf, kast, etnik gruplar vb.) arasında da meydana gelebilmektedir.

İş bölümünün biçimleri, somut tezahürleri bakımından bazen çok farklı olmakta ve çoğu zaman “doğal” bir özellik taşımaktan ziyade farklı toplumsal örgütlenme biçimleriyle bağlantılı bir şekilde gelişmektedir. Örneğin zihinsel ve fiziki emeğin veya zanaat ve tarım işlerinin iş bölümüne dayalı ayrı bir şekilsel olgu olduğunu kabul edilen modern yaklaşımlar, haddizatında günümüz dünyasında bile pek yaygın değildir. Birçok az gelişmiş toplum, sadece birkaç iş bölümü türü bilmekte ve uygulamaktadır. Halbuki sanayileşmiş ülkelerde iş bölümü gerektirmeyen neredeyse hiçbir faaliyet alanı bulunmamaktadır. Sanayi toplumları, ileri düzeyde uzmanlaşmış teknik eleman ve sayısız iş sürecinin birbiriyle bağlantılı yönleriyle bilinmektedir. İşte ileri teknoloji ve seri üretimin yaygın olduğu ve genelde kapitalist bir sistemle idare edilen bu toplumlarda da kendine özgü, Durkheim'ın ifadesiyle, “organik” nitelikli toplumsal dayanışma biçimleri meydana gelebilmektedir (Wilk, 1996, s.80-83).

O halde ilk önce “mekanik” ve “organik” toplumsal dayanışma türleri arasındaki farkı daha yakından tanımakta fayda vardır. İlkel özellikler taşıyan mekanik dayanışma toplumlarında müşterek inanç ve değerlere göre sosyal dayanışma meydana gelmektedir. İş bölümünün ve uzmanlaşmanın oluşmadığı veya gelişmediği toplumlarda, fertler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar hemen hemen yok gibidir. Benzerlik teorisine göre var olan böyle dayanışma toplumlarında yaşayan insanlar, birbirine yakın duygu, düşünce ve hayat biçimine sahiptir. İlkel toplumlarda bireyler, atomistik bir karaktere sahiptir yani birbirlerinden kopuk ve parçalanmış bir şekilde birlikte varlıklarını sürdürmektedir. Burada içsel bağlılık, duyguların ve değer yargılarının

homojenliğine ve aynı zamanda yaşam tarzlarının görece eşitliğine dayanmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal dayanışmanın temeli, bireylerin birbirlerine benzemelerine dayanmaktadır.

Durkheim, benzerliklerden yola çıkarak, bireyi doğrudan topluma bağlayan olgunun mekanik dayanışma duygusunun bir eseri olduğunu iddia etmiştir. İnsanların bu tarz sosyal yakınlaşması, farklı şahsi çıkarların ortak bir noktada buluşmasına ve güçlü bir kolektif bilincin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Homojenleşen bu toplumsal mertebeden sonra bireysel ve kolektif bilincin artık birbirinden pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, toplum hayatında fonksiyonel farklılaşmayla birlikte (daha somut bir açıklama ile mesleki faaliyetlerin belirgin bir farklılık göstermeye başladığında) değişmektedir. Durkheim'e göre nüfusun maddi ve dinamik yoğunluğunun artması, iş bölümünden kaynaklanan karşılıklı bağımlılıkların çeşitlenmesine ve toplumda yeni ahlaki bağların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. En nihayetinde dayanışma biçimi, mekanik özelliğini kaybetmekte ve organik dayanışmaya dönüşmektedir (Durkheim, 1992, s.181-182).

Organik dayanışma toplumu, toplumsal değişimin bir göstergesi olan farklılaşma, uzmanlaşma ve iş bölümü gibi dinamik süreçlerin sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve teknik yönden gelişmiş bir toplumdur. Buna göre mekanik dayanışma toplumlarından farklı olan organik dayanışma toplumlarındaki insanlar, birbirlerine birçok yönüyle benzemedikleri için, birbirlerine muhtaç hale gelmekte ve buna binaen dayanışma kaçınılmaz olarak gerekli olmaktadır. Toplumda mekanik dayanışma, ancak bireysel kişiliğin kolektif kişilik havuzunda asimile olduğu ölçüde mümkündür. Organik dayanışma toplumlarının ortaya çıkması ise ancak herkesin tamamen kendine ait müstakil bir kişilik alanına sahip olması durumunda mümkündür. Organik toplumsal dayanışmanın ahlaki değeri, her bir bireyin karşılıklı bağımlılık içinde olduğunun bilinçli farkındalığı ile şekillenmektedir.

Bu durum, sadece bencil bireysel çıkarların geri plana itilmesine neden olmamakta aynı zamanda mesleki faaliyetlerin normatif olarak artı değer kazanmasına da yol açmaktadır. Çünkü bu süreçte insanlar, "eylemlerinin sadece kendi iç dünyalarına ait bir amacı olmadığını" idrak etmektedir (Durkheim, 1992, s.183-184).

Durkheim, çalışmalarında ilk önce tanımlayıcı bir dayanışma kavramı üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda Durkheim, insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve dayanışmayı, sosyal boyutuyla koordine eden bir örgütlenme biçimi olarak görmüş ve bu minval üzere izah etmiştir. Buna göre toplumsal farklılık, bütünleştirici ve birleştirici etkisiyle toplumsal dayanışma ile uyumludur (Dallinger, 2009, s.52-53).

Durkheim'in toplumsal dayanışma kavramı, bu nedenle deskriptif (tanımlayıcı) ve normatif bir içeriğin birleşimi ile karakterize edilmektedir. Toplumsal dayanışmanın tanımlayıcı boyutu, bireyin kimliğinin ağırlıklı olarak

toplum tarafından belirlendiği yöndedir. Böylece toplumun her bir üyesi, bazen bireysel çıkarları pahasına da olsa gerektiğinde toplum yararına tutum ve davranış sergilemek durumunda kalmaktadır (Khushf, 1998, s.126). Normatif boyut ise bireyin, grubun veya toplumun bir üyesi olmanın duygusal yönden farkına varmanın keyfiyeti ile gerektiğinde ve özellikle muhtaçlık halinde yardım alabilmenin güvencesini hissetmesidir (Bayertz, 1998, s.11-12).

Normatif temelli toplumsal dayanışma yaklaşımını da dikkate alan Durkheim, dayanışma ve ahlak kavramlarını uyumlu bir şekilde birlikte kullanmış ve grup/toplum temelli sosyal dayanışma ahlakına vurgu yapmıştır (Luhmann, 1992, s.24). Dolayısıyla toplumsal dayanışmadan, birbirleriyle koordineli ahlak normlarının egemen olduğu ve insanların birbirleriyle sosyal uyum içinde olduğu bir birliktelik biçimi anlaşılmalıdır. Toplum olarak barış ve huzur içinde bir arada yaşayabilmek için, bazen toplumun özellikle yardıma ve desteğe muhtaç dezavantajlı sosyal grupların lehine belirli bir düzeyde fedakârlık gösterilmesi gerekmektedir. Bir sosyal ahlak düsturu olarak toplumda dayanışma anlayışı olmadan sağlam bir sosyal nizamın da kurulması ve korunması mümkün değildir.

Sosyal nizamın sürdürülebilirliği ve piyasaların toplum (tüketici) dostu olması, devletin koruyucu, denetleyici ve müdahale edici fonksiyonları ve enstrümanlarıyla ancak mümkündür. Durkheim, bu nedenle devletin ekonomik işlere toplum lehine olacak bir yaklaşımla müdahalesini gerekli görmüştür. Durkheim, ekonominin, geçmişte hep politik, dini ve sosyal kurumların etkisiyle şekillendiğini düşünmüştür. Ancak ekonomi, bu kurumların kontrolünden çıkması gerektiğine de inanmıştır. Durkheim, Avrupa’da meydana gelen sanayi toplumlarının sorunlarını da öncelikle liberal devletlerin ekonomik süreçler üzerindeki kontrol kaybına bağlamıştır (Wilk, 1996, s.79-81).

3. Modern Toplamların Sosyal İnovasyon Temelli Yeni Toplumsal Dayanışma Açılımları

Latince “innovatus” kelimesinden gelen inovasyon (innovation), Türk dilinde “yenilik, buluş, icat, yenilenme, yenilikçilik ve yenileşim” gibi kelimelerle açıklanmaktadır. Geniş açılımla inovasyon kavramı, “plânlı ve kontrollü değişim, yeni fikir ve tekniklerin uygulanması yoluyla sosyo-ekonomik sistemde yenilik” anlamına gelmektedir. Uluslararası literatür açısından kavram kargaşalığına yol açmamak adına bu makalede inovasyon kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Hayatın dinamikliği ile doğru orantılı bir biçimde kullanılan inovasyon kelimesi, bugün daha çok multi-disipliner bir yaklaşımla bütüncül boyutuyla ele alınmaktadır. Geçmişte ağırlıklı olarak teknolojik yönleriyle yeniliği ifade eden inovasyon, son yıllarda “sosyal” boyutuyla da dikkate alınmaktadır. Nitekim modern toplumlarda inovasyon, rekabet ve(ya) tüketici davranışları alanında değişime ve dolayısıyla toplumsal ihtiyaçların farklılaşmasına göre

yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda inovasyon, üretim ve hizmet alanında teknik bilgi (konwledge) doğrultusunda uygulanabilir özelliği taşıyan yenilikçi icatlar (inventions) ve girişimciliğe yol açan yaratıcı fikirler ile de yakından ilgilidir.

Özellikle yaratıcı tasarimsal düşünce (design thinking) alanında ileri düzeyde olan bilgi toplumlarında iyileştirilmesi gereken bir sosyal unsur olarak arza dayalı sosyal inovasyonlar da ortaya çıkmaktadır. Sosyal içerikli inovasyonlar, diğer teknik, ekonomik ve finansal oluşum ve değerlerden farklı olarak kâr amacı gütmeyen, bunun yerine toplum yararına olan, gerektiğinde bireysel fedakârlığın bile gösterildiği girişimlerdir (Ateş, 2017, s.27-30).

Hubert (2010, s.7-9), iklim değişimi, enerji sorunu, gıda güvenliği, sınırlı mali kaynaklar ve demografik değişim gibi küresel çapta meydana gelen krizlerden kaynaklanan zorlukların (challenges) çoğunun giderek daha fazla sosyal bir boyut kazandığının altını çizmekte ve bunun nedenini de değişen ve artan yeni toplumsal ihtiyaç ve taleplere bağlamaktadır. Bu doğrultuda modern toplumların toplumsal taleplerinin karşılanmasına yönelik hemen her alanda sosyal olarak nitelenen inovasyon türleri ortaya çıkmaktadır. İnovasyonun sosyal yönü de toplumsal talepler, zorunlu gereklilikler (challenges) ve sistematik değişim ile direkt bağlantılıdır (Bkz. Tablo 1). Bir başka ifadeyle sosyal inovasyonlar, hem amaçları, hem de araçları bakımından sosyal olan yani toplumun temel ihtiyaçlarını insani ölçülerle karşılayan ve özellikle muhtaç kesimlerine avantaj sağlayan yeniliklerdir. Bunlar sadece toplumun maddi yararı için değil aynı zamanda toplumun hareket kabiliyetini ve toplumsal dayanışmayı da güçlendiren yeniliklerdir.

Sosyal inovasyon, yeni toplumsal sorunlara çözümler bulmak/geliştirmek ve kıt kaynakları daha iyi kullanmak için, insanların yaratıcılığını harekete geçirerek, toplumsal zorluklara cevap vermenin etkin bir aracıdır. Ne var ki sadece insanların yaratıcılığını harekete geçirmek suretiyle sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik yapı için yeterli olmamaktadır. Bunun ötesinde gerekli olan daha çok kolektif ve kurumsal yaratıcılık unsurlarının sosyal inovasyonun oluşumunda etkin bir rol almasıdır. Bu nedenle sürdürülebilir bir toplum inşa etme sürecine kurum ve kuruluşların da toplum yararına olan sosyal projelere dâhil edilmesi gerekmektedir. Ezcümle; topluma kalıcı fayda sağlayan sosyal inovasyonların geliştirilebilmesi için, üç bileşene ihtiyaç vardır: 1.) Vizyoner ve yenilikçi girişimciler; 2.) Az maliyetle geliştirilebilir güçlü bir fikir; 3.) İyi bir yönetim ve etkili finans sistemine sahip bir organizasyon (Drayton, 2002, s.123-128).

Tablo 1. Sosyal İnovasyon Kapsamında “Sosyal” Kavramının Üç Ana Kategorisi

Kategori	Anlamı
Toplumsal Talepler (Social Demands)	Piyasa ekonomisinin ürettiği çıktılara/değerlere katılma ve ondan fayda sağlamada özellikle dezavantajlı sosyal grupların sağlık, beslenme, konut, eğitim vb. ihtiyaçlarını temsil etmek ve karşılamak.
Zorlayan Toplumsal Gereklilikler (challenges)	Sürdürülebilir kalkınmada iktisadi çıktılarının/değerlerin yanında sosyal hizmet yoluyla toplumsal esenliği (well-being) de dikkate almak.
Sistematik Değişim (Systematic change)	Kurumsal gelişim süreci, kurumlar ve paydaşlar arasındaki iletişim tarzlarının farklılaşması yoluyla oluşan sistematik ve sürdürülebilir değişimleri ana hedef olarak kabul etmek.

Kaynak: Hubert, 2010, s.7-10'den aktaran Ateş, 2017, s.30-32.

Peki, toplumsal dayanışmayı da belirli oranda yansıtan sosyal inovasyon bağlamındaki girişimlerin modern toplumlardaki yeri ve önemi nedir? Bu soruya cevap verebilmek için, ilk önce bu konuda geliştirilen bazen birbiriyle tamamen farklı görüşleri objektif olarak değerlendirmek gerekmektedir. Modern ve çağdaş toplumlara mensup bireylerin kendi aralarında artık toplumsal dayanışma içinde olmadıklarına dair görüşler son yıllarda artmaktadır. Toplumsal dayanışmanın ortadan kalktığına dair tespitlerin nedenleri arasında en çok neo-liberal yaşam tarzının yol açtığı bireyselleşmedeki artış ve paylaşılabilen ortak değerlerin azalması gösterilmektedir. Buna göre neo-liberal sistem, hem güzel ahlâk gibi toplumsal değerlerin erozyona uğramasına, hem de kişiler arası güvensizliğin yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte devletin sosyal düzeni koruma ve toplumsal dayanışmayı teşvik edici sosyal politika rolünün de zamanla azaldığı iddia edilmektedir. Ayrıca çalışma hayatına yönelik liberal uygulamalar yüzünden özellikle işgücünün psiko-sosyal yönden etkilendiği de dillendirilmektedir. Örneğin; belirsiz süreli sözleşmelerin belirli süreli hale getirilmesi, iş güvencesi sağlanmayan esnek çalışma düzenlemeleri, istikrar vaat etmeyen iş akitleri, personel arasında rekabet ortamının yaygın olması, işyerlerinde mobbing olayları ve kuralsızlaştırıcı uygulamalar, çalışma hayatında güvensizliğe ve çalışanların tedirgin olmasına yol açmaktadır (Baumann, 2000, s.50-51).

Hakikaten özellikle 1970'li yıllardan sonra birçok Avrupa ülkesi, artan sosyal harcamalar nedeniyle mali sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bununla birlikte küreselleşme sürecinde bu ülkeler, uluslararası piyasalarda rekabet avantajlarını kaybetme riski ile karşı karşıya gelmiştir. Bundan dolayı sosyal refah kurumlarının kamu üzerindeki mali yükünü azaltmak amacıyla cömert kamusal sosyal politikalarından uzaklaşma gereği duyulmuştur. Liberal politikaların devreye girmesiyle birlikte mevcut sosyal refah kurumları da reforme edilmiştir. Amaç, bir yandan kamusal sosyal harcamaları azaltmak, diğer yandan da devletin üzerindeki sosyal sorumluluklarının bir kısmını toplumsal kesimlere aktarmak olmuştur (Özdemir, 2004, s.24-27). Bir başka ifadeyle mali krizlerden kurtulmak isteyen birçok modern sosyal devlet, liberal sosyal politika uygulamalarıyla birlikte toplumsal dayanışma dinamiklerini

harekete geçirmek istemiştir. Bu doğrultuda STK ve diğer toplumsal grupların sosyal inovasyon projelerine katılmalarını teşvik etmek, tam da neo-liberal politikalarla uygunluk arz etmiştir.

Toplumsal dayanışma, sosyal hayatta her ne kadar etkinliğini yitirmiş gibi görünse de ve buna bağlı olarak bir toplumsal krizden bahsediliyorsa da modern toplumlar, yine de neo-liberal sisteme karşı belki de ortak çıkarların sözkonusu olduğu zaruri durumlarda ve özellikle ekonomi alanında yeni toplumsal dayanışma türleri ortaya çıkarabilmektedir. Bir üst başlık olan "Dayanışma Ekonomisi" şeklinde ifade edilen bu girişimler, toplumsallaşma bağlamındaki kolektif bilincin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Kerber ve Clasen, 2012, s.283).

Ancak ileri düzeyde bireyselleştirilmiş bir toplumun oluşturduğu "Dayanışma Ekonomisi" üzerine yapılan teorik tartışmaların konusu olan iktisadi örgütlenme biçimlerinin özellikleri, "bağlantısız benzerlikler" görüntüsünden ziyade daha çok Durkheim'in organik dayanışma toplumlarında görülen "birbirlerine bağlı farklılıklar" şeklinde tezahür etmektedir. Burada farklı sosyal çevre ve tabakalardan gelen insanlar, dayanışma amaçlı yeni ve alternatif iktisadi faaliyetleri denemek ve hayata geçirebilmek için bir araya gelebilmektedir.

3.1. Bir Sosyal İnovasyon Türü Açısından (Çağdaş) Kooperatifçilik

Kooperatif kavramı, Latince "cooperation" kelimesinin kaynağını oluşturan Fransız dilindeki "cooperer" kelimesinden doğmuş ve "birlikte iş görmek" veya "işbirliği" anlamına gelmektedir. Çağdaş kooperatifçilik hareketinin temeli, kapitalist üretim sisteminin ortaya çıkması ve feodal düzenin çöküşü ile çaresiz kalan küçük üreticilerin, işçilerin ve köylülerin yeni bir ekonomik birleşmeye duydukları ihtiyaca dayanmaktadır. Bu bağlamda kooperatif, ortaklarına örneğin üretim veya tüketime yönelik konularda yardım etmek amacıyla, kendilerine ait ortak işletmelerinde çalışmak için, insanların serbestçe yani kendi arzu ve iradeleriyle bir araya geldiği bir teşebbüstür. Bununla birlikte kooperatifler, ortakların çıkarlarını gözetmenin dışında toplumsal sorumluluk da üstlenmektedir (Koç, 2001, s.1-2).

Görüldüğü üzere kooperatifçilik, üretim veya hizmet sektöründe yeni bir olgu değildir. Batıda sanayi devrimi şartları içinde ve bu şartlara bir reaksiyon olarak kooperatifçilik, önce işçi sınıfının kolektif kendi kendine yardım hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra giderek geniş üretici-tüketici ve güçsüz toplum kesimlerini de içine alan, iktisadi-ticari-tüketim-üretim-konut gibi alanlarda karşılıklı iş birliği ve dayanışmayı esas alan bir sivil toplum örgütü olarak şekillenmiştir. İlk kooperatif fikri, 1816 yılında İngiltere'de erken sosyalistlerden olan Robert Owen (1771-1858) isminde bir fabrika sahibi tarafından ortaya atılmıştır. Bu fikir İngiltere'de zamanla ge-

lišmiş ve ilk kooperatif, 1844'de 28 İngiliz dokuma işçisinin müşterek girişimiyle (Manchester-Rochdale kasabasında) kurulmuştur. Tüketim üzerine kurulan kooperatif, toptan fiyatına aldığı temel tüketim mallarını üyelerine, tekelci ve spekülâtif kârları ortadan kaldırmak amacıyla makul fiyatlarla veya maliyet fiyatına satmıştır. Bu örnek ve başarılı tüketim kooperatifi hem İngiltere'de hem de diğer Avrupa ülkelerinde birçok yeni kooperatifin kurulmasına vesile olmuştur. Toplumsal dayanışmayı da içerdiği için kooperatifler, "Sosyal Ekonomi" sektörünün kurumsal bir aracı olarak da görülmüştür (Seyyar, 2007, s.581.).

Müslüman-Türk toplumunda da geçmişten bugüne karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği oluşumlarına fazlasıyla rastlanmaktadır. Anadolu'nun her yerinde ortaklaşa işletilen çamaşırhaneler, fırınlar, süthaneler, çoban tutmalar ve imece gibi kooperatif girişimleri, buna örnek olarak gösterilebilir. İslam tarihinde örgütlü kooperasyon hareketlerinin somut açılımlarını ise esnaf kuruluşlarında görmek mümkündür. Mutasavvif ve debbağların piri olarak kabul edilen Ahi Evran'ın (1175-1262) Anadolu'da 13. yüzyılda geliştirdiği Ahilik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısını oluşturmuştur. Batıda kapitalizmi meydana getiren zihni faktör, işçi sömürüsüne dayanan sanayileşme ve sosyal sınıflaşma olmuştur. Toplumsal dayanışmayı esas alan Türk-İslâm kültürünün oluşmasının temelinde ise Ahi zihniyeti yatmaktadır. Çünkü Ahi zihniyetinde cömertlik felsefesi ile Türk-İslam fütüvvet (yiğitlik, delikanlılık, civanmertlik, alplik, misafirperverlik) geleneği kaynaşmış ve özellikle esnaf birlikleri şeklinde kurumlaşmıştır. Bu birlikler, sosyal güvenlik, sosyal yardımlaşma ve kooperatif kurumları özelliğini de taşımıştır. Osmanlı Devleti, bu birlikler aracılığıyla sınai üretimini ve fiyatları denetim altında tutarak, piyasayı tüketicilerin lehine düzenleyebilmiştir (Tabakoğlu, 1986, s.49-55).

Osmanlı Devletinde ilk modern kooperatifçilik hareketi, tarım kredi alanında başlamıştır. O dönemde Osmanlı Devletine bağlı Sırbistan'ın Niş eyaleti valisi olan Mithat Paşa (1822-1884) tarafından 1863 yılında Pirot (Şehirköylü) Kasabasında devlet eliyle "Memleket Sandığı" kurulmuştur. Amaç, çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmaktı. Bu sayede köylüler, kendi arazilerini işledikten sonra devlet arazilerinde de imece usulü ile ekme imkânını elde edebilmiştir. Elde edilen ürün, ihtiyar heyeti aracılığıyla satılıp bedeli ilçe sandıklarına sermaye olarak aktarılmıştır (Koç, 2001, s.13). Görüldüğü üzere böyle bir kooperatif kurulurken, Müslüman-Türk gelenekleri arasında zaten var olan ve toplumsal dayanışma esasına dayanan Ahilik ve imece geleneğinden ilham alınmıştır.

Günümüzde kooperatifçilik temeline dayanan yeni iktisadi örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasının nedenlerine baktığımızda, burada da toplumsal dayanışmayı pekiştiren iktisadi girişimlere duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Kooperatifçilik bağlamında iş birliğine dayalı toplumsal dayanışma girişimleri, sermaye miktarının katılım payına bakılmaksızın yönetim ve karar mekanizması açısından üyelerin eşitliğini öngörmekte ve dolayısıyla

toplumsal dayanışma ilkesine uygun düşmektedir (Klemisch ve Boddenberg, 2012, s.24).

Modern toplumlarda kooperatiflere üye olanlar arasındaki toplumsal dayanışma biçimleri farklı olabilmektedir. Örneğin kooperatif üyeleri, yatırım amaçlı olarak aldıkları arabaları, büro malzemelerini ve ihtiyaç duyulan makineleri paylaşarak, birbirlerine maddi ve manevi yönden destekçi olmaktadır. Bu vesile ile üyeler arasında benimsenen ortak değerler de meydana gelmektedir. Dolayısıyla kooperatif çatısı altında iktisadi ve sosyal faktörler bir araya gelerek, yeni bir toplumsal dayanışma anlayışı ortaya çıkmaktadır (Schröder, 2014, s.78). Bu durum, toplumsal dayanışma anlayışı ile ortaya çıkan tarımsal amaçlı kooperatifler için de söz konusudur.

3.2. Bir Sosyal İnovasyon Türü Açısından Topluluk Destekli Tarım (Community Supported Agriculture)

İlk kez ABD'de görülen "Topluluk Destekli Tarım" (Community Supported Agriculture), "Dayanışmalı Zirai" veya "Zirai Üretim Birliği" olarak da bilinmektedir. Bu tip kooperatiflerde bir grup insan, zirai işletmecilik yapan bir çiftliğe ortak olmakta ve hasadı kendi üyeleri arasında paylaşmaktadır. İşletmenin yıl içinde zirai faaliyetlerini maddi yönden sıkıntısız bir şekilde yürütebilmesi için, ön finansmanda bulunan üyeler, çiftlikten elde edilen hasada yönelik peşinen satın alma garantisi de vermektedir. Böylece mahsulde beklenen miktar oluşmadığında üyeler, kendi aralarında bu riski mali yönden üstlenmekte ve çiftçileri, olağanüstü doğal risklere karşı korumaktadır. "Topluluk Destekli Tarım", ABD'de yüzlerce küçük çiftliğe doğrudan destek ve binlerce aileye temiz yerel gıda sağlamak ve yeni bir tarım vizyonunun şekillenmesine yardımcı olmaktadır (McFadden, 2004).

Genelde çiftliğin işlettiği tarım arazisinden elde edilen ürünlerin en az yüzde 50'sine önceden alım garantisi verilmektedir. Böylece toplumsal dayanışma ilkesi, hem zirai işletmeyi yürüten çiftçiler ile Topluluk Destekli Tarım Kooperatiflerine üye olanlar, hem de üyeler arasında geçerli olmaktadır. İlgili mahsul yılında beklenildiğinden az ürün elde edilmesi veya işletme için gerekli olan yeni tarımsal ekipman satın almaları gibi durumlarda çiftliğin zararları/giderleri, taahhütte bulunan üyeler tarafından finanse edilmektedir. Diğer taraftan üyeler için çiftliğin mülkiyeti ve işleyiş biçimi (kooperatif, dernek vb.) ile ilgili birbirinden farklı yasal seçenekler de bulunmaktadır. Bu tarz dayanışmalı zirai işletmeler, genelde ekoloji dostu iktisadi yönetim tarzını benimsemektedir. Ekolojik yönetim anlayışına uygun olarak işletmeler, sebze ve meyve yetiştiriciliğinin dışında hayvancılık, fırıncılık, süt ve süt ürünleri üreticiliği de yapmaktadır. Bazı çiftliklerde kolektif dayanışma mantığı çerçevesinde üyeler, tarım arazilerinde ekim, harman ve hasat dönemlerinde işgücü olarak yardımcı olabilmekte ve ürünlerin dağıtımında aktif rol

üstlenilmektedir. Çalışma şartları, dönemleri ve yoğunluğu gibi düzenlemeler, yine üyeler arasında dayanışmalı bir yaklaşımla organize edilmektedir (Wildt, 2012, s.41-57).

Bir başka ifadeyle, bu tarz kooperatif temelli çiftlikler, dayanışma finansman modeliyle çalışmaktadır. Bu gibi işletmelerde düşük gelirli üyeler, yüksek gelirli üyelere göre nispeten daha az (aylık veya yıllık) üyelik aidatı ödemektedir. Dayanışmalı tarımda üyeler, mahsul elde etmek karşılığında bir tarımsal işletmenin yıllık masrafını önceden üstlenmektedir. Hem üreticiler, hem de tüketiciler, birbirleriyle olan kişisel ilişkiler yoluyla endüstriyel olmayan, karmaşık şartlar içeren piyasadan bağımsız tarımsal faaliyetlerin birçok avantajından yararlanabilmektedir. Dayanışmalı tarım ile elde edilen ürünler, artık piyasada satılmamakta, tüketiciler tarafından organize edilen ve finanse edilen kendi şeffaf ekonomik döngüsüne akmaktadır. Üyeler, elde edilen ürünleri alma garantisi verdiği için, çiftçiler ürünlerini satabilme kaygısından kurtulmaktadır. Böylece bütün paydaşlar, bu sorumluluk anlayışıyla bir dayanışma içinde bulunmaktadır. Tarımda çalışan çiftçilerin verimli çalışabilmeleri ve ekonomik yönden hayatta kalabilmeleri, çoğu zaman devlet sübvansiyonlarına ve(ya) değişen (küresel) piyasa fiyatlarına bağlıdır. Çiftçiler, genellikle her iki faktörü de kendi lehlerine olabilecek şekilde etkileyecek güce sahip olmadıkları için, zirai işletmecilik, riskler içeren bir sektördür. Dolayısıyla dayanışmalı tarım projelerinde çalışan çiftçiler, hem geçimlerini garanti altına alabilmekte, hem de sürdürülebilir tarımsal kalkınmaya katkı sağlayabilmektedir. Diğer taraftan bu sosyal inovatif projeler sayesinde tüketiciler (ortaklar), ekolojik şartlara uygun ucuz ve organik ürünler elde edebilmektedir (<https://www.solidarische-landwirtschaft.org/das-konzept/was-ist-solawi>, Erişim: 12.03.2022).

Almanya'da Dayanışmalı Tarımsal İşletmeciliğini (Buschberghof) 1968'te ilk defa uygulayan ve 1986'dan sonra ABD'de "Topluluk Destekli Tarım" uygulamasının yaygınlaşmasında öncü konumda olan Trauger Groh, ünlü bir Alman ziraatçidir (<https://www.buschberghof.de/Seiten/Trauger.html#Zukunft>, Erişim: 14.03.2022). "Topluluk Destekli Tarım" uygulamasının popülaritesi, Groh'un örnek girişimciliğini anlatan "Farmer John" isimli 2005 yapımı bir Amerikan belgesel film sayesinde iyice artmıştır. Almanya'daki "Buschberghof" işletmeciliği, 2009'da "Ekolojik Çiftçilik" teşvik ödülü aldıktan bir yıl sonra yapılan bir çalıştayda Dayanışmalı Tarım Derneği'nin (Solidarische landwirtschaft e.v.) kurulmasına ve bu isim altında Avrupa çapında bir sosyal medya ağının açılmasına karar verilmiştir. Bu gelişmeden sonra tarım sektöründe bu tarz dayanışmalı girişimlerin sayısı, son yıllarda epey artmıştır. Örneğin Almanya'da kayıtlı Dayanışmalı Tarımsal İşletmelerin sayısı 2012'de 19 iken, bu sayı 2013'te 42'ye yükselmiştir. Mart 2022'te ise bu sayı, 392'ye çıkmıştır (<https://www.solidarische-landwirtschaft.org/solawis-finden/auflistung/solawis>, Erişim: 12.03.3033).

Bazı dayanışmalı tarım işletmelerinde üyelere, gruplar halinde engelli öğrencilere ve diğer dezavantajlı sosyal gruplara tecrübeli çiftçiler tarafından

ziraat ile ilgili uygulamalı dersler verilmekte ve bunun yanında ekolojik tarım işletmeciliği ile ilgili tanıtım programları tertiplenmektedir. Genelde bu tarz zirai işletmecilik faaliyetleri, "Sosyal Tarım" olarak adlandırılmaktadır (Blattel-Mink ve Menez, 2013, s.11).

Müslüman-Türk toplumunda özellikle tarımda köylüler tarafından el birliği ile muhtaç bir kişinin işinin görülmesi için yapılan gönüllü birlikteliklerin bir ismi olan imece (Caferoğlu, 1946: 330), Batı ülkelerinde son yıllarda ortaya çıkan dayanışmalı tarımsal faaliyetlerine çok benzemektedir. Bu bağlamda "Topluluk Destekli Tarım" uygulamanın benzerinin aslında bütün dünya ülkelerinin geçmişinde de şu veya bu isim altında var olduğunu göstermektedir. Ancak yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, gelecekteki işbirliği yapılarından farklı olarak Batı'da son yıllarda uygulanmaya konulan tarımsal birliklerde karşılıklı yardımlaşmanın ötesinde stratejik açılımlı sosyo-kültürel ve iktisadi amaçlar da bulunmaktadır (Kraiß, 2012, s.64-65).

Toplumsal aktörlerin heterojenliğine yani kişilerin farklı sosyal kesimlerden gelmelerine rağmen, modern toplumlarda da ekolojik sorumluluk gibi ortaklaşa paylaşılan insani ve vicdani duygularla beslenen yeni bir bağlılık bilinci ortaya çıkmaktadır. Tarım alanında görülen bu bağlılık bilinci, diğer alanlarda da toplumsal dayanışmaya dayanan birlikteliklere yol açmaktadır. Dolayısıyla plüralist bir toplumda mikro boyutuyla bireyselleşme özgürlüğü ve makro boyutuyla toplumsal dayanışma bilinci, birbirlerine mutlak anlamda zıt olgular olmaktan ziyade özellikle toplumun sosyal duyarlılığı nispetinde birbirlerini besleyen unsurlardır.

Sonuç

Durkheim, ekonomik süreçlerin sosyolojinin bir alt alanını temsil ettiği ve diğer düşünce ve eylem alanlarıyla iç içe geçtiği toplumun oluşumu ile ilgili çeşitli konularla ilgilenmiştir. Durkheim'e göre toplum üyelerinin sosyal ilişkileri, düşünce ve eylemleri, çoğu zaman hayatın tüm alanlarını şekillendirmektedir. Toplumun öncelikli hasletleri arasında ekonomik hayatı ve süreçleri belirlemek gelmektedir. Durkheim, rasyonel seçim yaklaşımının aksine, ticari/iktisadi hayatta da kişisel çıkarların birinci derecede insan eylemini belirlemediği tezini savunmuştur. Buna göre özellikle sosyal duyarlı insanlar, ortak hedefler ekseninde bir açılım gördüklerinde iş birliği yapmaya daha yatkındır. Bu durumda kişiler, bireysel çıkarlarını grubun çıkarlarına göre ayarlamaktadır. Böylece böyle bir toplum, sosyal düzenini bir değerler ve duygular sistemine dönüştürmekte ve toplumsal sürdürülebilirlik açısından başarılı olmaktadır.

Endüstriyel çalışma dünyasının oluşum ve gelişiminin en belirleyici unsuru da buna göre iş bölümü ve sosyal düzendir. İş bölümü, günümüzün sa-

nayileşmiş toplumlarında vazgeçilmeyecek kadar önemli bir sosyo-ekonomik olgudur. Durkheim için birey, büyük bir özerk ve özgürlük alanına sahip olsa da öncelikle iş bölümünün egemen olduğu toplumun bir ürünü veya parçasıdır. Toplum, bireyi şekillendiren öncelikli bir konuma sahiptir. Bu noktada Durkheim'ın "İş Bölümüne Dair" eseri, dar anlamda iktisat sosyolojisi konusu olmaktan çok özel kişilik ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkisel bağ hakkında çok önemli bulgular içeren multi-disipliner bir kitaptır. Buna göre toplumsal iş bölümü, yararlı olduğu için değil zorunluluk bağlamında var olması gerektiği için ortaya çıkmaktadır.

Nadiren de olsa bazı özel yeteneklere sahip bireyler, toplum veya en azından bazı sosyal gruplar üzerinde kalıcı bir etki meydana getirebilmektedir. Bu bireyler, çoğu zaman yeni toplumsal dayanışmaların oluşumunda da öncü bir rol üstlenmektedir. Zirai faaliyetlerde yenilikçi bir açılım sağlayan ve dayanışmacı tarımın kurucu babası olarak kabul gören Trauger Groh, bu bağlamda örnek bir isim olarak gösterilmektedir. Groh, tarımda ekolojik ve biodinamik bir açılım ortaya koymakla özellikle çevre dostu sosyal kesimlerde geniş çapta kabul gören yeni bir değer oluşturmuştur.

Durkheim'ın bir değer rasyonel akıldan ziyade sosyal uzlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığına dair tezinin, bu anlamda dayanışmalı tarım faaliyetleri için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Gerçi dayanışmalı tarım, toplumun bütün temel ihtiyaçlarını ekonomik verimlilik esasları açısından karşılayabilme potansiyeli halen zayıftır. Ancak sosyal itibarın yanında güçlü bir temsiliyet gücüne sahip olduğu için, dayanışmalı tarım, geniş toplum kesimleri tarafından bir değer olarak kabul görmektedir.

Böylece özellikle sosyal duyarlı bireyler, çevre dostu yaklaşımların popülaritesinin kolektif temsil gücünün etkisinde kalmanın ötesinde bireysel çıkarlarından da feragat ederek, bir değer olarak algılanan dayanışmalı tarıma gönülden katılmaktadır. Dolayısıyla iş bölümünün işlevlerini analiz etmiş olan Durkheim, ekonomik avantajların iş bölümü ile el ele gitmesine rağmen bunların mutlak anlamda her zaman temel bir işlev olmadığını açıkça ortaya koyabilmiştir. Buna göre iş bölümünün gerçek işlevi, iki veya daha fazla insan arasında bir sosyal dayanışma duygusunun meydana gelmesi veya getirilmesidir.

Ortaklaşa yürütülen tarımsal faaliyetlere katılan üyeler, netice itibarıyla temiz tarımsal ürünler elde etmek suretiyle kendilerine de fayda sağlamaktadır. Diğer taraftan çevre dostu tarımsal faaliyetlerin organize edilmesinin sonucunda toplumsal olarak bir değer ortaya çıkması ile özellikle tüketici konumunda olan insanlar, piyasanın sosyal olmayan sınırsız baskılarından ve fiyat artışlarından da kurtulmuş olmaktadır. Durkheim'e göre de kapitalist/liberal piyasa şartları altında kalan bireylerden oluşan bir toplumun temel ihtiyaçları, hiçbir zaman tatmin edici bir şekilde karşılanamaz. Böyle bir piyasada, değişik menfaat grupları arasında anarşik düzeyde çıkar çatışmaları meydana geleceği için, toplumun temelleri sarsılmaya mahkûmdur. Ancak toplumsal dayanışmanın oluşumuna ve sürdürülebilirliğine yardımcı olan

birleştirici kolektif hareketler, temsiller ve örneklerin yanında (devlet tarafından konulması ve denetlenmesi gereken) sosyal kurallar yoluyla piyasa kontrol altına alınabilmekte ve dayanışmacı bir toplum inşa edilebilmektedir.

Kaynaklar

- Altwater, E. ve Sekler, N. (2006). *Solidarische ökonomie. Reader des Wissenschaftlichen Beirats von Attac*. Hamburg: VSA.
- Ateş, M. (2017). Sosyal inovasyon ve Türkiye: Potansiyeli, dinamikleri ve sosyal inovatif çalışmaları desteklemede devletin rolü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Z. (2000). *Die krise der politik: Fluch und Chance einer neuen Öffentlichkeit*. Hamburg: Hamburger Edition.
- Bayertz, K. (1998). *Begriff und Problem der Solidarität. Solidarität, Begriff und Problem*. (s.11-53). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Blaettel-Mink, B. ve Menez, R. (2013). *Solidarische Landwirtschaft-eine soziale Innovation?: Eine empirische Studie aus soziologischer Perspektive (Ein Forschungsprojekt)*. Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main.
- Caferoğlu, A. (1946). *Kuzey-Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar; Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.
- Dallinger, U. (2009). *Die Solidarität der modernen Gesellschaft: Der Diskurs um rationale oder normative Ordnung in Sozialtheorie und Soziologie des Wohlfahrtsstaates*. Wiesbaden: VS.
- Drayton, W. (2002). The Citizen Sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. *California Management Review*, 44(3), 120-132.
- Durkheim, É. (1992). *Über soziale Arbeitsteilung: Studie über die Organisation höherer Gesellschaften (1893)*. [De la division du travail social. Etude sur l'organisation des sociétés supérieures (1893) / Toplumsal İş Bölümü Üzerine: Yüksek Toplulukların Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma (1893)]. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Elias, N. (1997). *Über den Prozess der Zivilisation: Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, Band 2: Wandlungen der Gesellschaft, Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation, Amsterdam: Suhrkamp Verlag.
- Ergin, F. (1973). *Ak iktisat ansiklopedisi*. Cilt 1, İstanbul: Ak Yayınları.
- Fiegle, H. (2002). *Von der Solidarität zur Solidarität: Ein französisch-deutscher Begriffstransfer*, Münster: Lit-Verlag.
- Göbel, A., Pankoke, E. (1998). Grenzen der Solidarität: Solidaritäts Formeln und Solidaritätsformen im Wandel; in: Bayertz, K. (Hrsg.): *Solidarität: Begriff und Problem*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, s.464-492.
- Hubert, A. (2010). Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union. Bureau of European Policy Advisors (BEPA). http://ec.europa.eu/bepa/pdf/publications_pdf/social_innovation.pdf. 09.09.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Katharina, K. (2012). *Erfolgsfaktoren für den Aufbau einer Solidarischen Landwirtschaft/ Community Supported Agriculture (CSA) sowie deren Konkretisierung am Beispiel der Gärtnerei Wurzelwerk*. Universität Kassel. Fachbereich Ökologische Agrarwissenschaften.
- Kerber-Clasen, S. (2012). Produktivgenossenschaften und solidarische Ökonomie als Forschungs- und Praxisfeld. *WSI-Mitteilungen, Jahrgang, 65(4)*, 281-288.
- Khushf, G. (1998). *Solidarität als moralischer und als politischer Begriff: Jenseits der Sackgasse von Liberalismus und Kommunitarismus*, in: Bayertz, K. (Hrsg.): *Begriff und Problem der Solidarität*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kiss, G. (1977). *Einführung in die soziologischen Theorien II: Vergleichende Analyse soziologischer Hauptrichtungen*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klemisch, H., Boddenberg, M. (2012), Zur Lage der Genossenschaften-Renaissance oder Wunschdenken? in: *WSI-Mitteilungen, Nr. 8*, 570-580.
- Koch-Arzberger, C., Hondrich, K.-O. (1992). *Die Solidarität der modernen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Koç, H. (2001). *Kooperatifçilik bilgileri*. 2. Basım. Ankara: Nobel Yayın.
- Kraiß, K., van Elsen, H. (2008). Community Supported Agriculture (CSA) in Deutschland: Konzept, verbreitung und perspektiven von landwirtschaftlichen wirtschatsgemeinschaften. *Lebendige Erde, Jahrgang. 15(2)*, 44-47.
- Luhmann, N. (1992). *Arbeitsteilung und moral: Durkheims Theorie*, in: *Durkheim, Émile [1893]: Über soziale Arbeitsteilung: Studie über die Organisation höherer Gesellschaften*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- McFadden, S. (2004). The history of community supported agriculture, <https://rodaleinstitute.org/blog/the-history-of-community-supported-agriculture>. Erişim Tarihi: 15.03.2022.
- Metz, K.-H. (1998). Solidarität und Geschichte. Institutionen und sozialer Begriff der Solidarität in Westeuropa im 19. Jahrhundert, in: Bayertz, K. (Hrsg.): *Begriff und Problem der Solidarität*, (s.172-194). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Schmelter, J. (1991). *Solidarität: Die Entwicklungsgeschichte eines soziaethischen Schlüsselbegrifes*. München: Thesis/Dissertation.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve toplum bilimleri terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Seyyar, A. (2019b). Durkheim'in anormal sosyal şartlara bağlı intihar teorileri (2). www.mirathaber.com/durkheimin-anormal-sosyal-sartlara-bagli-intihar-teorileri-2. Erişim Tarihi: 12.03.3033.
- Seyyar, Ali (2019a). Durkheim'in İntihar Teorileri Türkiye için ne kadar geçerlidir? (1). Habervakti: www.mirathaber.com/durkheimin-intihar-teorileri-turkiye-icin-ne-kadar-gecerlidir-1, Erişim Tarihi: 10.03.2022.
- Tabakoğlu, A. (1986). Sosyal ve iktisadi yönleriyle Ahilik. *Türk Kültürü ve Ahilik: XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri. (13-15 Eylül 1985)*. Kırşehir: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı yayınları, s.49-72.
- Toprak, Z. (2013). Psikoloji'den Sosyoloji'ye: Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin doğuşu. *Toplumsal Tarih Dergisi, 238*, 22-32.
- Tönnies, F. (2005). *Gemeinschat und Gesellschat: Grundbegrife der reinen Soziologie (1887)*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Durkheim'in Toplumsal Dayanışma Teorisi ile Günümüz Sosyal İnovasyon Girişimleri
Arasındaki İlişki: Topluluk Destekli Tarımsal Kooperatifler Örneği

- Wildt, A. (1998). Solidarität: Begriffsgeschichte und Definition heute, in: Bayertz, K. (Hrsg.): *Begriff und Problem der Solidarität*. (s.202-216). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Wildt, S. (2012). *Sich die Ernte teilen: Einführung in die Solidarische Landwirtschaft*. Heimsheim: Satzweiss.
- www.buschberghof.de/Seiten/Trauger.html#Zukunft. Erişim Tarihi: 14.03.2022.
- www.solidarische-landwirtschaft.org/das-konzept/was-ist-solawi, Erişim Tarihi: 12.03.2022.
- www.solidarische-landwirtschaft.org/solawis-finden/auflistung/solawis, Erişim Tarihi: 12.03.2022.
- Zoll, R. (2000). *Was ist Solidarität heute?* Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.